

INDEKS KNJIGA

DŽON LAJONS: LINGVISTIČKA REVOLUCIJA NOAMA ČOMSKOG

NIP »Duga«, Beograd, 1974.

Kada je u skromnom nizu dugo očekivanih i toliko značajnih (a u poslednjih deset godina objavljenih) prevoda odabranih tekstova velikana lingvističke misli dvadesetog veka (Romana Jakobsona, Ferdinanda de Sossira, Ota Jespersena, André Martinea) provereni beogradski poznavalac opšte lingvistike Ranko Bugarski 1972. godine priručio je za jugoslovensku čitalačku publiku antološki izbor tekstova Noama Čomskog (*Gramatika i um*, »Nolit«, Beograd, 1972.), već tada pažljivo posmatraču nije mogao promaći podatak da je prošla decenija i po od kada je briljantni američki lingvista začeo svoju lingvističku teoriju — i ne sanjajući pri tom, verovatno, da će tim svojim intelektualnim naporom podstaći jednu od najburnijih, najkontroverznijih, a uz to i najzabudljivijih revolucija u novijoj lingvističkoj istoriji (ili, kako se u knjizi koju prikazujemo kaže »Mesto Čomskog ne samo što je jedinstveno u današnjoj lingvistici već je, po svoj prilici, i bez presedana u čitavoj istoriji tog predmeta« — str. 25). Sada je pred jugoslovenskim auditorijumom knjiga Džona Lajonsa o Čomskom ili, bolje reći, knjiga o nastajanju i postanku fenomena Čomski (naslov originala: John Lyons, *Chomsky*, Fontana/Collins, London 1970).

Pomenuti antološki presek tekstova Noama Čomskog, a zatim ovaj opis i evaluacija njegove lingvistike zahvataju, u stvari, uglavnom period takozvane *standardne teorije* Čomskog (tj. generativne gramatike u opšte) — reprezentovan u prvom redu tekstovima od *Syntactic Structures* (Mouton, The Hague 1957) do *Aspects of the Theory of Syntax* (The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts 1965), te kasnije, više na filozofskim i psihološkim implikacijama bazirane no na sam razvoj teorije orijentisane tekstone *Cartesian Linguistics*. A Chapter in the History of Rationalist Thought (Har-

per and Row, New York—London 1966) i *Language and Mind* (Harcourt, Brace and World, New York 1968). S tim u vezi valja napomenuti da ova knjiga ne pruža uvid u kasniji razvoj teorije Čomskog — u radu njegovih učenika i sledbenika odnosno protivnika (ova knjiga, uostalom, to i nema nameru da čini),¹ niti u verziju generativne gramatike koju u poslednje vreme predlaže sam Noam Čomski (što ni hronološki, da bogme, nije bilo moguće).² Otuda u ovoj knjizi ne treba očekivati informacije o *generativnoj semantici*, već o *generativnoj sintaksi*, pa ni podatke o *revidiranoj standardnoj teoriji* (poznatoj i pod nazivom *post-Aspects Theory*).³ U tom smislu nesumnjivo je da se pojava ovog prevoda u 1974. godini, i pored sve njegove dragocenosti za naše prilike, mora s punom merom rezerve prihvatiti i kao svojevrsan anahronizam (podatak, u svakom slučaju, govori dosta i o dinamičnoj evoluciji lingvističke revolucije Čomskog, ali i o relativnoj zatvorenosti jugoslovenske lingvističke sredine prema teorijskim inovacijama moderne humanističke misli).

Džon Lajons, poznati edinburški teoretičar lingvistike, i u tom smislu, na određen način, znalac i sledbenik Čomskog, već je poznat lingvističkoj javnosti, u prvom redu po svojim naporima da nepristrasno evaluiira mnogoznačna stremljenja savremene lingvističke teorije⁴ (britanska lingvistika se i inače ističe vrsnim predstavnicima na polju evaluacije i istorije opšte lingvistike, što je, verovatno, determinisano njenim savim specifičnim položajem, između lingvističkih tradicija SAD i Evrope, a istovremeno i autonomom i originalnom lingvističkom tradicijom J. R. Firtha, B. Malinowskog, M. A. Hallidaya, R. H. Robinsa i drugih, koja po stepenu inspiracije i zamaha ipak ne domaša pomenute tradicije SAD i Evrope). Kada se knjiga Džona Lajonsa pojavila 1970. godine bila je (a to je i ostala) nesumnjivo najbolji, najkompletniji i najkoncizniji *uvod* u izučavanje generativne gramatike. Ona je i sada dragocen *pregled* standardne teorije Noama Čomskog, njenih univerzalističkih aspiracija, te filozofskih i psiholoških implikacija u razgranatom stablu interdisciplinarnje teorijske misli novijeg vremena (ovim temama autor posvećuje i dva posebna poglavlja knjige). Metodološki, oprezno i vrlo nepristrasno Lajons potpuno upućuje u prirodu lingvističke individualnosti i lingvističke revolucije Čomskog, u njene uzroke i posledice, u specifična obeležja supstrata biheviorističke naučne orijentacije i antropološko-lingvističke (F. Boas i E. Sapir) te »blumfeldovske« i »postblumfeldovske« (L. Bloomfield i Z. Harris) lingvističke klime SAD u dvadesetom veku (začuđuje pri tom da se potpuno zabolazili u ovom smislu ne manje ključni i možda upravo sudbonosno presudni B. L. Whorf). U najvećem delu knjige autor raspravlja bazične teorijske i metodološke koncepte generativne gramatike (*jezička kreativnost, generativni karakter gramatike, pojam gramatičnosti i jezičke intuicije, jezička kompetencija / govorna delatnost, dubinska / površinska struktura, transformacije*). Živo, na primerima, Lajons opisuje gramatiku fraznih struktura i evoluciju gledanja na bazičnu, transformacionu, semantičku i fonološku komponentu, te i na ulogu semantike u dubinskom ustrojstvu rečenice (na žalost, sa više akcenta na *Syntactic Structures* nego na *Aspects of the Theory of Syntax*). Ne ulazeći u detaljnije razmatranje tehničkih procedura i simboličke reprezentacije generativne analize Čomskog, autor svoj prikaz čini, nesumnjivo, bitno pristupačnijim i širim krugovima zainteresovanih čitalaca (mada je formalizovanje sintaksičkih procedura u ispitivanju jezika upravo jedan od fundamentalnih doprinosa Noama Čomskog). Uz punu meru naučne tolerantnosti završno poglavlje knjige Lajons posvećuje nekim svojim intimnim kritičkim razmišljanjima o lingvističkoj metodi Čomskog (dileme uglavnom proističu iz nemogućnosti da se stvore uslovi za izvođenje odgovarajućih eksperimentalnih

dokaza za ponuđene hipoteze). Sažet biografski i selektivni bibliografski prilog na kraju knjige upotpunjuje njenu upotrebljivost u funkciji uvoda u šire razmatranje ove, nesumnjivo, značajne epohe na razvojnoj niti lingvističke teorije.

Kratkim, nepretencioznim, a kompetentno i duhovito pisanim predgovorom, Ranko Bugarski unekoliko olakšava neupućenom čitaocu snalaženje u tekstu ove knjige koja je, i pored svih nastojanja autora da je učini pristupačnom što širem krugu čitalaca, ostala donekle (što je i sasvim razumljivo) manje čitka za onaj deo auditorijuma koji ne poseduje prethodno lingvističko obrazovanje.

Osnovne primedbe (pored pohvala) prevodu Lajonsove knjige moraju se uputiti prevodiocu (Slobodanu Đorđeviću) koji nije dao dokaza da se u dovoljnoj meri uputio u problematiku lingvističke teorije, niti da je u nužnoj meri konsultovao već postojeće prevode tekstova Noama Čomskog (ili bar tekstove o njemu) i, istina skromnu, srpskohrvatsku literaturu o generativnoj lingvističkoj teoriji. Često sasvim neadekvatna terminološka rešenja upućuju i na zaključak da se nisu dovoljno dosledno poštovali neki opšti principi koji se tiču »prevodjenja« naučne terminologije i odgovarajuće metajezičke simbolizacije (princip internacionalizacije jezika nauke mora najzad prevladati komplekse tradicionalnog frustriranog parizma — paradoksalno, ali u interesu razumljivosti i komunikabilnosti, pre svega).⁵

Na kraju, ustupimo mesto zaključne napomene samom autoru: »Dodao bih kako lično smatram — a mnogi i mnogi lingvist imaće isto mišljenje — da će, čak i ako propadne, sami pokušaj Čomskog da formalizuje pojmove koji se koriste u jezičkoj analizi neizmerno uvećati njihovo razumevanje, pa u tom pogledu »čomskijevska revolucija« nikako ne može da omašije« (str. 155).

¹ Misli se u prvom redu na teorijski i praktični rad s generativnom gramatikom čije rezultate reprezentuju studije G. Lakoffa, J. Rossa, P. Postalja, J. McCawleya, Ch. Filimorea, J. J. Kanza i dr. Na primer: Jerrold J. Katz, *Semantic Theory*, Harper and Row, New York-London 1972; Ch. Fillmore, *The Case for Case*, Universals in Linguistic Theory, ed. by Emmon Bach and Robert T. Harms, Holt, Rinehart and Winston, New York 1968, 1—90; W. J. Hutchins, *The Generation of Syntactic Structures form a Semantic Base*, North-Holland, Amsterdam-London 1971. i dr.

² Zainteresovani bi trebalo da pogledaju tekstove Noama Čomskog: *Studies on Semantics in Generative Grammar*, Mouton, The Hague 1972. ili *Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation*, Semantics, An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology, ed. by Danny D. Steinberg and Leon A. Jakobovits, Cambridge University Press, New York-London 1971, 183—216.

³ Treba preporučiti da se o tome detaljnije informišu u: Claire Asselin, *Od generativne sintakse do generativne semantike*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. XIV/2, Novi Sad 1971, 7—36 i diskusija posebnih problema koja se poslednjih godina vodi na stranicama opšte lingvističkih časopisa, posebno *Linguistic Inquiry* (The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts) i *Foundations of Language* (D. Reidel Publishing Co., Dordrecht-Holland).

⁴ Up. npr. veoma ugledne knjige Johna Lyonsa: *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, New York-London 1968. i *New Horizons in Linguistics*, Penguin Books 1970.

⁵ U tom smislu sasvim su (npr. neprikladni) termini tipa *maternji korisnik* (eng. *native speaker*), *frazi obeleživač* (eng. *phrase marker*) ili »prevodjenje« simbola (kao da se ovi uopšte smeju »prevoditi«) NP, VP, N, V, u IF, GF, I, G (i to nedoslodno).

Milorad Radovanović

SLOBODAN ZUBANOVIĆ: »KUPATILO«

»Prosveta«, Beograd, 1973.

Zašto da se obmanjujemo da prema prvoj knjizi treba biti blag i popustljiv samo zato što je *prva*, što je tek *prvi* glas nekog mladog pesnika (?). Ukoliko je knjiga vredna nema potrebe da se prema njoj bude »surov«, no ukoliko knjiga nijednim svojim elementom ne domaša, ili bar ne obećava da će njen autor ikada domašiti jednu neprijepornu stvaralačku ozbiljnost koja bi kako njega tako i čitaoca naprosto osudila na potpunu predanost onom pesničkom, tada zaista ne vidim nikakvog opravdanja za to da se toj knjizi oprostimo nedostatak onog bitnog, nadajući se beznađežno da će ta pesnička invalidnost moći dočepiti da bude nadomeštena nekim veštačkim izumom poput veštačkih pluća. Ali, kada je reč o prvoj knjizi Slobodana Zubanovića (1947), *Kupatilo*, o nedoumici nema ni traga. Čitalac može u nju da ima, nema sumnje, puno poverenje, štaviše, ona će mu otvoriti i mogućnosti novih, neočekivanih obzora što sviču na raznolikim stazama kojima lutalački plodno kroči poezija.

Sa svojih tridesetak pesama ova sveska uspeva da okrene i učini čitljivim nemarno presavijeni čošak onoga lista kojeg mi blagonaklono nazivamo (*naj*)mlađa srpska poezija i čije su glavne reči, osnovna polazišta i utočišta, ovenčana nekolicinom poznatih nam imena »veličanstvenih«, već uveliko ustanovljene, odlučene, presuđene i uvrštene u antologijski »katalog«, »leksikon« (iliti »spisak«) savremenog srpskog pesništva.

Ali, šta nam, ukratko, postaje očitim ovim poetskim čistilistem što se nazvalo ni manje ni više već higijensko-kozmetički samosvojno, *Kupatilom*?

Najpre, leksičko polje za koje smo do sada verovali i tvrdili čak da ne pripada rečniku pesme. Kada, peškiri, solisti, sapin, garderoba, novinska vest, knjiženje eksproprisanih nepokretnosti, obdanište, veterinar, telegrafskotelefonski gest... Itd... Mehaniizam kojim se ove i ovakve reči uređuju u nove sintagme i metafore ima u sebi neke munjevitosti, sažetosti, eliptičnosti, što odatle brižljiv rad na pesmi i njeno probrano zgotovljavanje. Sve je tu podvrgnuto živom i paradoksnom jeziku sazdanom na osnovama jedne sintaksičke pa i semantičke ne-očekivanosti koja uzbuđuje, koja pruža pravo blaženstvo čitaocu. Kratak dah stiha održava se snagom dugog daha čitanja. To neprocenjivo *zadovoljstvo*, poslastica čitanja, za kojim, konačno, možda i jedino tragamo, upotpunjava se Zubanovićevim minucioznim i bizarnim sagledavanjem svakodnevnja. A bestidnost njegovog otkrivanja i povezivanja situacija i stvari otekoljuje se kao prestup one granice koju nam je postavio udžbenički nepomeriv i provejan stil pesničkog imaginiranja i mišljenja. Ovde se ne pomišlja na Zubanovićev urbani orfizam koji nam odmah pada, podnoseći se na razini (koži) stvari, u oči i po kojem ga odviše nehajno svrstavamo zajedno s jednim drugim pesnikom, Miroslavom Maksimovićem (knjige: *Spavač pod upijačem* i *Menjači*). Ono što ga presudno oslobađa od toga da se zaustavi na jednom pukom izrazu urbanog, izrazu koji ne bi ništa učinio niti promenio u samoj pesničkoj strukturi i ustrojstvu jezika, to je, pre svega, neprestano uvećavanje i uslojavaње osetljive ironije jezika i njegovih poredbenih figura pomoću jednog delotvornog načela paradigmatškog

slovensko narodno gledališče, maribor
a. ling: »lažna ivana«

jugoslovensko dramsko pozorište, beograd
b. nušić: »mister dolar«

asociranja. Ovo načelo kod Zubanovića ne razmerava nego združuje kvalitete stvari i njihova saodnošenja. U klasično uravnoteženom i proverenom obliku pesme, katrenu, samorodno izrasta klica destrukcije. Klasična forma pesme rovaši se iznutra. No, ta klica-razoriteljka je klica-isceliteljka i, posejana iznutra, ona započinje svoj rad iz trine. Naime, pitanje koje iskrsva sa njome, pitanje koje ključno određuje ozbiljnost onoga što se poduhvatilo *Kupatilom*, jeste pitanje o obliku i značenju u pesmi.

Unutrašnji oblik je ono sa čim se sudaramo, razasuto — ono nam, nevidljivo, ipak uskraćuje mogućnost da ga zaobiđemo. Oblik je prepreka koja utvrđuje prvobitno značenje u pesmu, u *prostranstvo* izričito spravljeno za oblik i njegovu nezaobilaznost:

Oblici o koje se saplićem
nemaju kuda iz svog prostranstva
(Stikar priprema izložbu)

No Zubanovićeva ironijska destrukcija menja pozornicu pesme. Postojanost oblika je promenljiva veličina ukoliko se dekonstruiira prvobitno značenje. Reč dobija novu snagu, preokreće se igra intenziteta, obnovljenim značenjem, »mostom prvobitnog slova«, iskonskog tipa pisma, snagu koja preuzima ulogu oblika. Ta snaga je *tišina*, tišina jezika (što je njegovo pesničko »stanje«) i sveta (što je njegova istoričnost shvaćena kao istoričnost iščekivanja logosa i njegovog sjaja kojim neumitno i neizmenljivo obasjava značenja). Most narasta »u tišini«. Kao (sve)moguća posledica promena prvobitnog značenja unutar postojanosti oblika, unutar njegovog »prostranstva«, javlja se preorijentacija ljudskog uma. Orijentiruma više nije stalnost, nepromenljivost i prozirnost značenja što ih je svet uskladištio u jeziku, već zahtev da se ona neprestano dovede u pitanje, da se menjaju. To jest, u samotnom prostoru »kupatila«, gde se čovek okreće samom sebi, svojoj »intimnosti«, gde rovari unutar svoga glatkog i punog tela (bez organa — veli Arto), zbiva se prožimanje uma »vlažnom« tišinom jednog jezika (pesničkog) u kojem je na delu izmena svih prvobitnih značenja sveta.

Na koncu, put *Kupatila* od svakodnevnja do jednog od bitnih pitanja poezije, o obliku i značenju, jeste put kojim se vredi zaputiti radosnom igrom čitanja, ako ni zbog čega drugog — onda bar zbog te radosti koju nam zaizvesno osiguravaju vrline ove (prve) knjige Slobodana Zubanovića.

Jovica Aćin

BRANISLAV PRELEVIĆ: »IGRAČ U VAZDUHU«

»Prosveta«, Beograd, 1973.

Pesništvo Branislava Prelevića ne signalizuje svojom pojavnošću ni tematska niti formalna strujanja upravljena ka izvesnim novim prostorima poetskog uobličavanja. Po svome jeziku, obliku stihova i dihovnim sadržajima koje sobom nose, ovi tekstovi su, nedvosmisleno, direktno eksponirani ka strujanjima proverenog standardizovanog govorenja, lišeni tragalačke intencije u osnovi poetskog čina, sračunati takvim postupkom na, eventualnu, smanjenu mogućnost udesa u sferi smislenosti.

Gledana u izvesnoj ravni celovitosti, ova knjiga razvija veoma neujednačeno poetsko tkanje; pesnički zapis dinamično oscilira između procepa prosečnosti i uzleta do vrhunske gradnje teksta, koja se ukaže u trenutku, kao blesak. Ta stanovita disharmonija kvalitativnih obeležja evidentna je kako u međusobnim odnosima ciklusa, tako i među pojedinim pesmama unutar samih ciklusa. U pozitivnom smislu, posebno je distanciran ciklus *Igrač u vazduhu*, kojim se i čitava zbirka naslovljava, u kome je ostvaren projekt tematsko-motivske celovitosti, kontinuiranosti u sazdanju osnovne misli. Od teksta do teksta otvaraju se sfere individualno egzistentnog« koje se spojnicama konstruktivnog i osmišljenog tvoračkog čina preobraćaju u koherentnu sferu »univerzalno egzistentnog«. Naime, bez obzira da li je u pitanju *Igrač u vazduhu*, *Kopač na snegu*, *Crtač na peščanoj duri* itd, svaka ova pojedinačna struktura viđena je u jednom, zajedničkom za sve, času svoje egzistencije, ili ne-egzistencije, u času kada se njihov bitak sunovraćuje, nestaje, transformiše u ne-bitak. Nit koja drži u sponi ove, ipak, u osnovi raznorodne egzistencije, to su spoljašnji elementi pojavnosti koji kod svake ponovo uskravaju kao signifikatori udesa: »vatras«, »nebo«, zatim »konopac« koji dubljom semantičkom intervencijom biva ostvaren kao »crta« (crta-udes):